

МОРАЛЬНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Формування життєвої позиції людей з особливими потребами, може бути здійсненим тільки на засадах виховання у них гуманістичних, морально-ціннісних орієнтацій. Саме вони актуалізуються протягом всього життя людини, тому їх достовірне теоретичне розуміння є нагальним. Без усвідомлення людиною чинників, що визначають саме гуманістичний характер відносин між людьми в суспільстві, дуже легко будь-яким радикальним вченням, особливо революційним, принести окрему людину в жертву, заради так званого «світлого майбутнього».

Такий функціоналістичний підхід до моралі є, в той же час, розумінням людини, як суспільної функції. У Маркса це звучить: людина є сукупність суспільних відносин. Ленін, проти якого виступав Франк, прямо каже, що таке друзі і як вони воюють проти соціал-демократів, він говорить, що моральні почуття та помисли є ніщо інше, як вираз інтересів того чи іншого класу. Таким чином, людина і її моральні засади, принципи і її, по суті, духовність, виявляються вторинним, похідним від зовнішнього для неї. Заперечуючи таке нігілістичне ставлення до людини і до моралі Франк доводить, що існують некеровані зовнішніми детермінантами цінності, тобто які ще стоять поза принципом детермінізму - це цінності, носієм яких є людина, автономна людина, як особистість, як суб'єкт діяльності, не об'єкт детермінований ззовні, а саме суб'єкт, що несе в собі найціннішу цінність - гідність. Відтак, говорить Франк, ми маємо справу з загальнолюдськими цінностями, які передують моралі, які є смисложиттєвими началами людського буття. Найголовніша цінність людського буття - це свобода. А коли свобода може бути суто людською, а не свавіллям? Вона є свободою

саме тому, бо вона пов'язана з відповідальністю. І саме тут справа полягає в тому, що ця відповідальність не просто «перед» кимось, що стоїть над людиною (суспільство, класи), а вона відповідальна в моральному сенсі, як вільна істота, як суб'єкт, тому що вона відповідальна «за», за іншу людину, за суспільство, ця відповідальність в неї вільна, а тому вона – моральна. І ця відповідальність, що базується на свободі і гідності людини, розглянута через відносини до іншої людини, до людей, а відтак і до суспільства в цілому (мораль починається з суспільства, чи з особистості? – з особистості). Ці відносини формуються як певні імперативи, які виробляє особистість у своїх відносинах і стосунках з іншими. Таким чином, ці повеління не є щось нав'язане зверху, а це те, що є підсумком самоусвідомлення, самозатвердження і самореалізації себе як людини. Так складається мораль. Певна річ, людина застає при народженні певну систему норм, принципів, правил, тобто мораль, але вона їх переосмислює через своє ставлення до світу. І тільки тому вона є моральною істотою, бо вона є вільною, тобто вона відповідає за своє ставлення і за його результати до людини, до світу.

Відтак формуються морально-ціннісні орієнтації людини. А оскільки людина не може існувати поза виробництвом, поза системою детермінації об'єктивних умов, то цю систему зовнішньої доцільності свого буття, яке слугує лише підтримкою існування людини і людей, повинна підкорити відповідно до морально-ціннісної орієнтації (і це вища її повинність, вищий її обов'язок, як смисложиттєвий) та гуманістичного цілепокладання. Як каже видатний психолог-соціолог А. А. Леонт'єв, людина має бути підготовлена не тільки вміти виробляти, а й через виробництво вміти інтегруватися у світ, і не просто інтегруватися, а привносити у світ своє «Я», тобто свою персональність, яка реалізується в бутті, тому що в усіх відносинах світу, як і виробничих, і природних, і духовно-культурних, через те, що людина, як суб'єкт своєї діяльності, виступає вихідною силою перетворення світу. А як моральна істота, людина тільки тоді реалізує свої сутнісні сили та покликання, тобто затверджується і самоздійснюється, досягає сенсу свого

життя, коли вона до іншої людини і суспільства в цілому ставиться не як до засобу, а як до мети (І. Кант).

Такий морально-ціннісний підхід до людського буття стає засадою виховання, а з тим і управлінням цим вихованням. Змалечку людина має відчувати усіма фібрами своєї душі, і в будь-якій життєвій ситуації, себе особистістю, гідність якої полягає не в егоцентризмі, а в добротності. Потрібно створювати такі умови, в яких би людина виявляла свою морально-ціннісну зорієнтованість через активне сприяння гуманізації буття людей в конкретних ситуаціях. Це головне завдання виховання. Ще раз підкреслимо, що такий виховний процес можливий лише за умов того, що моральність розуміється не як механічне (за словами Франка – технологічне наслідування регулятивним вимогам зовні), а як усвідомлення, в першу чергу, своєї людської гідності, діяльно відповідати за тих, хто тебе оточує в житті, і не тільки ближніх, а й «дальніх», тобто за все людство.

Ці положення смисложиттєвої змістовності морально-ціннісних орієнтацій людської діяльності взагалі, і окремої людини зокрема, є особливо важливими, коли йдеться про виховання людей з особливими потребами. Нажаль стало нормою розглядати ці проблеми, в першу чергу, як вияв слабкості, яка потребує моральної компенсованості, щоб жити «по-людськи». Часто-густо благодійники не помічають, як своєю «увагою» виявляють неповагу до інваліда.

Виходячи з уявлення про первинність етико-моральної характеристики людського буття, навчальний і виховний процес життєвої підготовки людей з особливими потребами потрібно підкорити тому, щоб формувати, насамперед, у інваліда почуття і свідомість власної людської гідності. Специфіка такого процесу полягає в тому, щоб вихована таким чином особистість була здатна не ображатись, і в той же час, вміла не бути високомірною в своїх стосунках з людьми. Її морально-ціннісна зорієнтованість має бути спрямована на допомогу кожному і всім, хто перед, і хто далеко. Вона повинна створювати навкруги себе клімат доброзичливості

і добродетності. Тут ми можемо, навіть, говорити про певний аристократизм морально-ціннісних орієнтацій людей з особливими потребами. Такі гуманістичні життєві позиції повинні набувати і певної форми – благородства і людинолюбства.

Філософсько-етична база формування морально-ціннісних орієнтацій інвалідів повинна логічно і послідовно трансформуватися в знання етикету – етику побутових та ділових стосунків. Як доводить логіка формування морально-ціннісних орієнтацій, так і практика їх реалізації, формування морально-культурної, скажімо, красивої особистості, що має витончений смак, вміє коректно й приємно спілкуватися в будь-якій життєвій ситуації, не може бути досягнуто за рахунок простого навчання певним нормам і правилам поведінки. Потрібно спиратися на філософсько-етичне підґрунтя, що дає особистості можливість не тільки усвідомити смисложиттєві характеристики свого буття. Такі засади слугують морально-життєвим переконанням особистості, від яких вона може відмовитись тільки «вирвавши своє серце» (К.Маркс). Саме переконання слугує живим ланцюгом не тільки нерозривного зв'язку між смисложиттєвими настановами, ціннісними орієнтаціями і моральною культурою особистості, але й вони слугують засобом творчого рішення життєвих проблем на користь гуманізації людських відносин.

В умовах глобалізації світу, який за словами О. Нікльоси, стає заручником «паксекономікана», коли, на догоду капіталу та його володарям руйнується природа, а екологічна криза призводить, в свою чергу, до кризи екології людини. Якість життя, як морально-гуманістичного, приноситься в жертву дріб'язковим потребам стандартів життя, де верх беруть бездуховність. За цих умов морально-ціннісна зорієнтованість людського буття перетворюється на фразу, а сама людина, її цінність, вимірюється тим, що з неї можна взяти з точки зору зовнішньої доцільності.

В цілому схвалюючи Болонську хартію і наше приєднання до неї, не можна не бачити, що пов'язане з нею зменшення філософсько-

світоглядницької бази, як шкільної так і вузівської освіти, не може не призвести до поглиблення дегуманізації, як суспільного так і особистісного буття. А це, в свою чергу, не може не призвести до перетворення морально-ціннісних орієнтацій людей, в тому числі і людей з особливими потребами, в кращому випадку в добрі наміри та побажання.

Реальний гуманізм нашого суспільства залежить від моральної культури кожної людини, до яких би верств суспільства вона не належала. Її матеріальний стан, фізична досконалість чи вади здоров'я, службова посада чи ступінь владних повноважень, не повинні впливати на ціннісні орієнтації кожного члена суспільства, і перетворювати моральні імперативи лише на вимоги до «суспільно слабких» та залежних, до яких, і відносяться люди з особливими потребами.

Крах радянської тоталітарної командно-адміністративної системи довів науково-теоретичну і практичну помилковість, недієвість спроб формувати сьогодення окремої людини орієнтуючись на «світле майбутнє» суспільства в цілому. Віра в соціальний детермінізм перетворювала реальну людину на похідну цінність, що залежить від суспільства та його класів, перетворюючи у такий спосіб інтереси та почуття людини в щось другорядне, у порівнянні з інтересами класів. Фактичним підсумком такої класової етики ставало перетворення проголошеної рівності людей в систему взаємозалежних відносин посад тощо.

Щоб перетворити усі сфери суспільства і держави, виробництва, на поле гуманістичних міжлюдських стосунків, в центр суспільної теорії і практики, було поставлено живу, реальну людину, яка уособлює в собі цінність персональної гідності. Відтак людина у сукупності суспільних відносин перетворюється на первинного носія можливостей і здатностей іншої людини та суспільства, щоб існувати та діяти. Це перетворює морально-ціннісні орієнтації кожного окремого із екзистенційного буття в світі, у вільний вибір себе, своє самозатвердження і самоздійснення як людини, у відповідне життєвопозитивне ставлення до іншого.

Така смисложиттєва позиція стає засадою створення суспільства людей вільних і рівних, які працюють і живуть згідно до цінності солідарності і толерантності. Базоване на загальнолюдських морально-ціннісних орієнтаціях суспільство вільних і рівних, стало сьогодні провідною ідеєю при формуванні справедливого ставлення до людей з особливими потребами. Така справедливість, як бачимо, ґрунтується на повазі кожного члена суспільства саме як суб'єкта реалізації гуманістичного цілепокладання. В той же час, саме ціннісні характеристики суб'єктності вільних і рівних є засадою перетворення всіх людей на об'єкт доброчинності, в першу чергу, морального ставлення, яке й спонукає окремих людей, різні соціальні групи і, навіть, економічних і політичних можновладців, до шанобливого, поважливого відношення до кожного члена суспільства, зокрема і до людей з особливими потребами.

Саме така суб'єкт-об'єктна трансформація, що базується на ціннісних засадах, не дає перетворитися акту благодійності на факт зверхнього ставлення до людини з особливими потребами. Відтак, міра аморальності такого благодійного вчинку, тепер вже залежить від моральної культури благодійника. В той же час, багато в цих відносинах залежить і від того, на кого спрямована ця благодійність. Оскільки часто-густо благодійність втрачає якість доброчинності саме в ставленні до людей з особливими потребами, тому в даному аспекті на перший план виходять морально-ціннісні характеристики цих людей. Цей аспект полягає саме в тому, що в людині з особливими потребами має бути сформована цінність людської гідності такого рівня, щоб за будь-яких обставин акт благодійності сприймався нею як доброчинність. Завжди бути суб'єктом у стосунках і відносинах з людьми, організаціями, державою тощо. Це означає не проявляти моральну пихатість, а володіти усіма рівнями моральної культури, - від любові до ближнього свого, до скромного сприйняття ситуації та скромної поведінки у відповідній ситуації. Головне: гнівлива незадовільність, не кажучи про зневагу і ненависть, категорично мають бути виключені з

морального арсеналу. Ми не дарма сказали про любов до ближнього. Цей високоморальний прояв гуманізму, що притаманний християнській етиці, має бути засадничим у формуванні морально-ціннісних орієнтацій людей з особливими потребами на будь-якому етапі і в будь-якій ситуації виховної роботи і моральної практики.

Як бачимо, життя людини з особливими потребами в сучасних умовах потребує від такої людини високої самоосмисленості, в якій би органічно поєднувались доцільність і цілепокладеність. Втілюючи головний життєвий інтерес, смисложиттєва цілепокладеність стає діяльною і реалістично-змістовною завдяки цілеспрямованому і гармонійно здійсненому формуванню морально-ціннісних орієнтацій. Оскільки маємо справу з людиною особливого життєвого статусу, тому й таке формування має низку особливостей. До них, в першу чергу, відноситься урозуміння того, що першою потребою у такої людини повинні бути бажання та вміння затвердити в різноманітних життєвих ситуаціях цінність своєї людської гідності. З іншого боку, виховання такої людини має бути пов'язане з активним впливом на формування моральної культури суспільства та інших людей, які б не на словах, а на ділі, ставились з розумінням і повагою до особливих потреб людей-інвалідів.

Резюме:

Морально-ценностные ориентации людей с особенными потребностями наиболее существенны и важны в момент их жизнедеятельности. Формирование этих ориентаций должно воспитать отношение к ценностям достоинства, свободы, ответственности, справедливости, солидарности, толерантности, как основополагающим, смысложизненным значимостям. Именно эти ценности позволяют в любой жизненной ситуации, в любых личностных и общественных отношениях найти себя, самоутвердиться, развить и реализовать свои сущностные силы.

The resume:

Moral-valuable orientations of people with especial needs(requirements) are most essential and important at the moment of their ability to live. Formation of these orientations should bring up the attitude(relation) to values of advantage, freedom, the responsibility, validity, solidarity, tolerance, as basic. These values allow in any vital situation, in any personal and public attitudes(relations) to find itself, to develop and realize the intrinsic forces.

Ключевые слова:

Мораль, ценности, воспитание, этика, гуманизм.

Список літератури:

1. *Франкл В.* Человек в поисках смысла. М.: Политиздат, 1990 – 357 с.
2. *В. А. Канке* Этика ответственности. Теория морали будущего. М.: Логос, 2003 – 351 с.
3. *Ю. Хабермас* Демократия. Разум. Нравственность. М.: Политиздат, 1995 – 248 с.
4. *Ю. Хабермас* Моральное сознание и коммуникативные действия. С-П.: Наука, 2000 – 379 с.
5. *А. А. Гусейнов* Золотое правило нравственности. М.: Молодая гвардия, 1988 – 269 с.